

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

4

VIII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1960

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STUDIE

Lubica Droppová, Jarmočná pieseň v našej národnej kultúre — — — — —	529
Viera Gašparíková, Obraz zbojníka Michala Vdovca vo folklórnej tvorbe gemerského ľudu — — — — —	554
Zdenka Horáľková, Príspevky k motivickému a strofickému rozboru písně <i>Vydala mati...</i> — — — — —	591

ROZHĽADY

Soňa Burlasová, K otázkam hudobného folklóru Slovákov v Rumunsku — — —	628
Zdenka Jelínková, Zpráva o průzkumu chorovodů na Slovensku — — — — —	641
Jarmila Paličková — Ester Pliczková, Súťaž ľudových umeleckých výrobcov k 15. výročiu zrodu ľudovodemokratickej ČSR — — — — —	652

DROBNÉ ZPRÁVY — — — — —	658
-------------------------	-----

RECENZIE A REFERÁTY

A. Melicherčík, Slovenský folklór (Viera Gašparíková) — — — — —	661
B. Bartók, Slovenské ľudové piesne (Soňa Burlasová) — — — — —	663
V. Pomerancevová, S. I. Minc, Russkoje narodnoje poetičeskoje tvorčestvo (Mária Dubáková) — — — — —	666
Obsah VIII. ročníka — — — — —	667

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Люба Дропцова, Ярмарочная песня в словацкой народной культуре — —	529
Вера Гашпарикова, Образ разбойника Михала Вдовца в фольклорном творчестве населения области Гемер — — — — —	554
Зденька Горалкова, Взносы к мотивическому и строфическому анализу песни <i>Отдала мать</i> — — — — —	591

ОБЗОРЫ

Соња Бурласова, Сообщения об исследовании словацкого фольклора в Румынии — — — — —	628
Зденька Елинкова, Сообщение об исследовании словацких хороводов —	641
Ярмила Паличкова — Эстер Плицкова, Конкурс народных художественных производителей к 15. годовщине возникновения народно-демократической Чехословакии — — — — —	652
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ — — — — —	661

INHALT

STUDIEN

Lubica Droppová, Jahrmarktslied in unserer Volkskultur — — — — —	529
Viera Gašparíková, Bild des Rebellen Michal Vdovec in der Folkloreschöpfung der Leute von Gemer — — — — —	554
Zdenka Horáľková, Beiträge zur Motiv- und Strophenanalyse des Liedes <i>Vydala mati...</i>	591

RUNDSCHAU

Soňa Burlasová, Bericht über die Forschung der slowakischen Folklore im Rumänien	628
Zdenka Jelínková, Bericht über die Forschung der Mädchentänze in der Slowakei —	641

Na 1. strane obálky: Omilienci — jarný chorovod dievčat vo Važci. Foto V. Košťial.

JARMOČNÁ PIESEŇ V NAŠEJ NÁRODNEJ KULTÚRE

JAHRMARKTSLIED IN UNSERER VOLKSKULTUR

LUBICA DROPOVÁ-MARKOVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Slovo jarmok a jeho odvodeniny zmenili už dnes svoj pôvodný význam práve tak ako sám jarmok. V posledných rokoch obnovené jarmoky nie sú už tým závažným podujatím hospodárskym, sviatkom celého kraja a jednou z mála niekdajších kultúrnych udalostí. To však nijako nemôže oslabiť ich pôvodný hospodársky, spoločenský a kultúrny význam.

Aj piesňam, ktoré od iných piesňových druhov oddeľujeme práve tým, že ich nazývame jarmočnými, dáva dnes tento prívlastok už dvojaký smysel. Určuje predovšetkým, že sú to piesne, ktoré bolo možné kedysi kúpiť na jarmokoch, prípadne púťach či trhoch. Vyvoláva však zároveň na tvárach ľudí, ktorí sa na jarmočné piesne ešte pamätajú, úsmevy, značiace, že ich považujú za čosi neveľmi hodnotného, s čím sa nehodno zaoberať. Je to celkom pochopiteľné. Veď aj naša ešte žijúca staršia generácia dedinského i mestského obyvateľstva poznala jarmočnú pieseň už len z obdobia jej zanikania a úpadku, a čo je hlavné, hodnotí ju podľa dnešných estetických a umeleckých požiadaviek.

Vedecké disciplíny, ktoré sa zaoberajú najrôznejšími umeleckými prejavmi ľudovými i umelými, však nemôžu vyberať a skúmať len to, čo zodpovedá dnešnému poňatiu krásna. Vypadli by tak mnohé ohnivky z reťaze slovenskej kultúry, hoci v nej zanechali výrazné stopy. Môžu byť a boli predsudky voči umeleckej forme jarmočných piesní, ale nemôžu zmeniť fakt, že jarmočná pieseň viac ako dve storočia jestvovala, že bola rozšírená a známa po celom území Slovenska a že teda mala svoju úlohu a význam v našej národnej kultúre. Preto si aj teraz musíme všimnúť jarmočné piesne, aby sa zistilo, čo znamenali pre náš ľud v minulosti, v čom sú ich klady a zápory z hľadiska dnešného, na čo nadväzovali vo vývoji piesňových druhov, aký je ich prínos v našom kultúrnom dedičstve, z ktorého čerpá a vyrastá aj dnešná socialistická kultúra, umenie a literatúra.

Časové zaradenie jarmočných piesní a historické podmienky ich vzniku

Jarmočná pieseň je svojrázny útvar s vlastnosťami, ktoré ju zreteľne odlišujú od ostatných piesňových druhov. Je to, stručne povedané, pieseň, vytlačená na niekoľkých listoch papiera a určená na predaj. Rozširovali ju špeciálni predavači a propagovali ju spevom piesne a ukazovaním jej deja na obrázkoch. Piesne boli v podstate charakteru novinového: oznamovali, kde sa čo stalo nového a zaujímavého.

Ako nijaký kultúrny jav, ani jarmočnú pieseň nemožno skúmať osamotene, bez jej začlenenia do určitého historického obdobia a situácie na jednej strane a bez zapojenia do súvislej reťaze kultúrneho vývoja na strane druhej.

Určiť dobu, v ktorej jarmočná pieseň strácala svoje opodstatnenie a zaničkala, možno veľmi ľahko. Dá sa to sledovať na zmenšovaní počtu výtlačkov v jednotlivých rokoch koncom minulého a začiatkom nášho storočia. Výtlačky sú väčšinou označené rokom a miestom vydania, dajú sa určiť podľa novšieho pravopisu alebo podľa používania latinky miesto švabachu. Veľmi mnohé piesne však údaje nemajú a keď postupujeme hlbšie do minulosti, zmenšuje sa aj počet zachovaných výtlačkov piesní, aj počet správ o nich. Ostali tu len niektoré stopy, podľa ktorých sa dá usudzovať, že jarmočné piesne jestvovali u nás možno už dávno pred rokom, z ktorého máme najstarší výtlačok.

Najviac výtlačkov aj správ o nich sa nám zachovalo z druhej polovice 18. a z 19. stor. Tieto roky sú obdobím najväčšieho rozmachu jarmočného spevu u nás. Z prvej polovice 18. stor. sa zachovalo málo výtlačkov (vydaných na Slovensku); najstarší doteraz známy je z r. 1729.¹ Zo storočia predtým sa už nezachovali výtlačky ani nijaké správy.

Je dosť možné, že jarmočné piesne sa u nás v tom období netlačili vo veľkom množstve, ale sa len ojedinele vydávali. Ťažko si však možno predstaviť, že by práve na Slovensku nebola známa nijaká jarmočná pieseň, hoci v iných európskych krajinách, napr. v Nemecku² i v susedných Čechách,³ bola už v tom čase veľmi rozšírená. Terajšie územie Slovenska nebolo vtedy (koncom 16. a v 17. stor.) nijakým hospodársky ani politicky uzavretým celkom. Patilo ku komplexu krajín Rakúsko-Uhorska, kde sa príslušníci jednotlivých národností,

¹ B. B á l e n t, *Najstaršia púťová tlač na Slovensku je z Púchova?* Slovenská národná knižnica, č. 4—5, Martin, august—október 1947.

² H. N a u m a n n, *Studien über den Bänkelgesang*, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, roč. 30—32, 1920—1922, 1.

³ „Některé zprávy však dokazují, že písně byly vydávány pro obchod například již Jiřím ml. Melantrichem z Aventina, jak ukazuje inventář jeho skladu z r. 1586.“ V á c l a v e k, S m e t a n a, *České písně kramářské*, Praha 1937, 11.

Tiež napr. známa je najstaršia tlač piesne o bitke pri Moháči z roku 1526. R. B r t á ň, *Historické piesne*, Bratislava 1953, 150.

najmä v tých rušných dobách tureckej okupácie a vzbúr proti zlovôli Habsburgov neustále stýkali. Z rečove blízkych českých krajín sa už oddávna prenášali mnohé kultúrne hodnoty do hospodársky i kultúrne zaostalejšieho Slovenska. Je preto veľmi pravdepodobné, že aj prvé jarmočné piesne alebo aspoň spôsoby ich vydávania a rozširovania prišli k nám už vtedy a práve z českých krajín, z ktorých konečne prichádzali v hojnej miere ešte aj v minulom storočí.

Okrem týchto predpokladov dosvedčujú spojitosť jarmočných piesní s obdobím starším ako 18. stor. aj určité zhody a spoločné miesta jarmočných piesní s historickými spevmi, pochádzajúcimi dokázateľne zo 16. a 17. stor. Keď prezeráme historické spevy jeden po druhom, predovšetkým nám padnú do očí začiatky mnohých. Napr.:

*Každý krestan, ráčtež poslyšeti,
proč nás milý Buh ráčí třestati;*⁴

Alebo:

*Poslyšte, krestané, noviny pravdivé,
co vám chci zpívati i vypravovati;*⁵

Teraz k tomu prirovnajme začiatky niektorých jarmočných piesní:

*Rozmilé lidinky, slysste mé spjwánj,
Chci wám wyprawowat něco pro zasmánj.*⁶

Alebo:

*Pozastawte se, křesťané,
slyšte věci neslýchané...*⁷

Podobnosť začiatkov piesní je na prvý pohľad zrejmä. Spoločných črt je tu však aj viac. Jarmočné aj historické piesne majú v obľube presný opis udalostí: uvádzajú miesto i čas udalosti a často aj osoby, ktoré sa na nej zúčastnili. Historické i jarmočné piesne používajú mnoho podobných veršovníckych zvrátov, ktoré odrážajú dobový stav vývoja poézie. Obidva druhy piesní mnohokrát opisujú tie isté udalosti. Na tieto podobnosti upozorňovali už viacerí autori, ktorí sa zaoberali problematikou historických spevov (R. Brtáň, J. Mišianik a iní).⁸ No myslím, že vzťah týchto dvoch piesňových druhov posudzovali

⁴ R. Brtáň, c. d., 93.

⁵ Tamže, 105.

⁶ *Pjseň o márnosti swětské nowá moda tak zwané Raifroky aneb Krynoliny. W Skalicy u Skarnicla Synů 1864.*

Jarmočné piesne si veľmi dlho ponechali starý pravopis s pred Šafárikovej reformy (y miesto i, g-j, au-ou, w-v). V tlačiach zo Skalice ho napr. nachádzame ešte aj r. 1875.

⁷ *Pjseň k ustrnutí o rozpustilých tanečnicích, jak od Boha trestáni byli, všem lehkomyšlným mládencům k polepšení byli.*

⁸ R. Brtáň, c. d., 118 n.

Mišianik, Minárik, Michalcová, Melicherčík, *Dejiny staršej slovenskej literatúry I*, Bratislava 1958, 104.

dost jednostranne. Zisťovali len, že mnohé historické spevy sú pod vplyvom jarmočnej novinkovej literatúry,⁹ že niektoré spevy mali dokonca za základ jarmočnú tlač¹⁰ a že všetky tieto vplyvy oslabili umelecký účin a narušili formu historických spevov, ktoré takto „trpia kronikárskym registrovaním udalostí a používaním veršovníckych kliše z náboženskej a jarmočnej literatúry (pieseň o Jágri, čiastočne i pieseň o Muráni, najmä však spevy o Tompierovi, Myjave a Nových Zámkoch)“.¹¹ Teda z dvanástich u nás uznávaných historických spevov má sedem, čo je viac ako polovica, „kronikárske registrovanie a veršovnícke kliše“ jarmočných piesní.

To by znamenalo, že jarmočná pieseň sa u nás vyskytovala už v náležite veľkom množstve a mala tomu zodpovedajúci význam. Je to možné, a mohlo sa stať aj to, že niektorý historický spev bol pôvodne jarmočnou piesňou, ktorá ústnym tradovaním a opismi stratila svoju pôvodnú podobu a nadobudla podobu novú, ktorej dnes hovoríme historická pieseň. Myslím však, že spoločné miesta týchto dvoch piesňových druhov si môžeme vysvetliť nielen zásluhou vplyvu jarmočných piesní na historické spevy. Sú tu aj hlbšie príčiny: historické i jarmočné piesne majú pravdepodobne spoločných predkov — boli nimi piesne igricov, jokulátorov, rôznych potulných pevcov a muzikantov. Jedným aj druhým piesňam dala pečať rovnaká doba, v ktorej vznikali a jestvovali, vtedajší stav umenia, vládnuce postavenie duchovnej poézie a dobové estetické požiadavky. Okrem toho skladateľa jedných i druhých piesní pochádzali približne z rovnakých vrstiev obyvateľstva. Boli to ľudia aspoň trochu vzdelaní: študenti, vojaci, rektori, profesionálni speváci a skladatelia. Tieto príčiny nemohli nezanechať znaky príbuznosti na oboch piesňových druhoch, ktoré okrem toho vplývali na seba aj navzájom. Jarmočná pieseň dávala historickej piesni črty svojej formy a historická pieseň jej to asi oplácala vnášaním svojej tematiky do jarmočnej piesňovej produkcie.

Boli tu však aj vlastnosti, ktoré ich od seba delili. Historické spevy sa šírili ústnym tradovaním, neskôr aj odpismi a neboli predmetom obchodu. Sústreďovali sa na tematiku bojov proti tureckej i habsburskej svojvôli, ich námety sa viac nerozširovali a ich počet je obmedzený. Jarmočné piesne spoznávali ľudia pomocou predaja ich výtlačkov, ich tematický okruh nesústreďoval v sebe len historické udalosti, ale počas tristoročnej existencie jarmočných piesní sa neustále rozširoval a obohacoval. Pôvodné texty jarmočných piesní môžeme spoznať, lebo ich zachytila tlač. Avšak prvé znenie historických piesní, vzniknuté možno priamo vo víre bojov, zmizlo už do nenávratna. Teda historické spevy, hoci ich autori nie sú ľudového pôvodu, blížia sa charakterom svojho

⁹ *Dejiny staršej slovenskej literatúry* I, 111.

¹⁰ R. Brtáň, c. d., 165.

¹¹ *Dejiny staršej slovenskej literatúry* I, 106.

tradovania a rozširovania viac ľudovej piesni a mali väčší predpoklad stať sa už vtedy majetkom ľudu (myslíme tu dedinský poddanský ľud 16.—17. storočia). Naproti tomu jarmočné piesne, keďže boli tlačené, vyžadovali ľudí znalých písma. Ich spôsob rozširovania — predaj vyžadoval sústredenie väčšieho počtu ľudí na jednom mieste. Jarmočné piesne v tom čase ešte nemali vhodnú pôdu na to, aby sa rozšírili aj medzi najširšími vrstvami dedinského ľudu. Dovedujú to napr. aj ľudové balady z čias tureckej okupácie, ktoré nemajú nijaké stopy jarmočných piesní, hoci balady z neskorších čias ich nesporne majú.

Nech však boli vzájomné vzťahy historických a jarmočných piesní akékoľvek, jedna vec sa dá predpokladať (a k tomu sme vlastne aj chceli dôjsť): Jarmočné piesne jestvovali u nás už na prelome 16. a 17. stor., čiže sme približne určili aj spodnú hranicu ich výskytu na Slovensku. S týmto zistením sa však vynára ďalšia otázka: Aké historické skutočnosti pripravili u nás vhodnú pôdu pre výskyt jarmočných piesní?

Obdobie, o ktorom tu hovoríme, je charakterizované ruchom a narastaním rozporov v lone feudalizmu. Postupný rozvoj remeselnej výroby i miest, premena naturálneho hospodárstva v peňažné, rozvoj obchodu i dopravy — to sú príznačné črty vtedajšieho hospodárstva v Uhorsku. Mešťanstvo so svojim obchodným a podnikateľským duchom sa napriek obmedzovaniu feudálmi hlási ku slovu. Nové myšlienkové a umelecké prúdy, humanizmus a renesancia, jeho snaženia len podporujú. V literatúre ešte stále prevažuje cirkevná spisba a duchovná poézia, no cirkevná spisba začína už riešiť aj svetskejšie problémy. Latinčina ustupuje v administratíve a neskôr i v literatúre a nahrádza ju čeština, jazyk u nás každému zrozumiteľný a prístupný, ktorý neskôr nadobúda ešte dôležitejšiu funkciu rozšírením reformácie. Koncom 16. stor. nastáva na území Slovenska aj rozvoj kníhtlačiarstva a neskôr školstva.

V skratke opísané obdobie je naozaj vhodné na to, aby priviedlo jarmočné piesne aj na naše územie. Veď čo je to jarmočná pieseň? Je to pieseň, ktorá sa stala tovarom, predmetom obchodu a finančného podnikania. Skladateľ zloží pieseň, aby dostal peniaze (ak ju aj nevytvoril preto, iste však peniaze za ňu neodmietol), kníhtlačiar ju vydá, aby ju mohol predať prostredníctvom jarmočného speváka, ktorý zas len od nej čaká zisk. Jarmočná pieseň je závislá od rozvoja kníhtlačiarstva, veď bez tlače vlastne stráca svoju podstatu. Záujem o ňu závisel aj od stupňa a rozšírenosti vzdelania; taktiež od rozvoja trhov a jarmokov, prípadne podomového obchodu. Ako vidíme, „hmotná“ stránka je naozaj výrazom všestranných snažení mešťanstva a kultúrnych výdobytkov uvedenej doby.

Ako v tom čase vyzerala obsahová náplň jarmočných piesní, ťažko môžeme dnes posúdiť. Isteže aj vtedy, ako nakoniec až do konca svojho jestvovania, bola veľká časť jarmočných piesní v službách katolíckeho náboženstva a proti-

reformácie. (Týmito piesňami sa teraz zaoberať nebudeme.) No možno predpokladať, že jarmočnú pieseň u nás neobišla ani svetská tematika, veď v Nemecku, v Čechách a v iných európskych krajinách bola v tom čase bežná.¹² Keďže svetskú tematiku, cirkvou tak zakazovanú a potláčanú, hodnotíme v tej dobe ako pokrokovú, musíme takto hodnotiť aj jarmočné piesne, pokiaľ sa odklášali od služieb cirkvi.

Zatiaľ však jarmočná pieseň nemala u nás taký význam ako v českých krajinách, a ani vtedy, keď u nás dosiahla svoj najväčší rozmach, nemohla sa rovnať počtu, vplyvnosti a aktuálnosti jarmočných piesní českých. V tomto svojom počiatočnom období bola jarmočná pieseň prístupná pomerne úzkemu okruhu obyvateľstva. Závisela od stupňa vzdelanosti, preto mala k širokým masám dedinského poddanského ľudu cestu uzavretú. Na druhej strane šľachticom a mestskej honorácii bola pravdepodobne literatúrou príliš lacnou a podradnou. Záujemci o ňu pochádzali spočiatku asi len z nižších vzdelaneckých vrstiev. Do ľudového prostredia sa dostala až neskôr, s rozšírením gramotnosti (asi v 18. stor.)

Nechceli sme sa tu zaoberať podrobnou históriou jarmočnej piesne, len, pokiaľ možno, zdôvodniť jej existenciu, zaradiť ju časove a historicky a ozrejmiť ju ako produkt meštianskej kultúry.

Začlenenie jarmočnej piesne do kultúrneho vývinu

Doteraz sme spomínali jarmočnú pieseň len samostatne, bez nadviazania na piesňové útvary a tradície, ktoré ju predchádzali. Jarmočná pieseň je útvar naozaj svojrázny, ktorý predtým nemá obdoby v dejinách literatúry, no predsa je možné zistiť, na čo asi nadväzovala, z čoho čerpala, čiže čo dalo jarmočnej piesni jej svoju podobu.

Jarmočná pieseň, ako už sám názov hovorí, je predovšetkým pieseň, teda veršovaný útvar spojený s melódiou. Že vznikla práve pieseň a nie báseň alebo dokonca próza (hoci aj próza, tzv. „ľudové čítanie“, u nás jestvovala), tomu je na príčine veľká obľuba spevu a spevnosť, charakteristická pre Slovensko tak isto ako pre susednú Moravu a Čechy.¹³ V Nemecku napr. bola jarmočná pieseň len ilustráciou hovoreného neveršovaného textu.¹⁴ Niekedy dokonca pieseň celkom chýba, alebo je použitá len ako vábidlo iná obľúbená pieseň, ktorá nemá s textom nič spoločného. U nás sa tiež nachádza v jarmočnej piesni spojenie prózy s veršom. Napr. v piesni *Nowá prawdiwá pieseň o přehrozně wraždě, která*

¹² R. Brtáň, c. d., 154.

¹³ Smetana, Václavěk, c. d., 14.

¹⁴ H. Naumann, c. d., 4–5.

se stala roku tohoto nedaleko města Petrohradu. Tiskem Teslíka a Neumanna. *Poslechněte o křesťané, věci hrozné . . .*“ V tejto piesni sa medzi slabo síce, ale predsa aspoň trochu rytmicky a asonančne viazanými veršami objavujú dve vložky, pripomínajúce novinové zprávy: Napr.: „*Bylo právě 8 hodin s večera. když tito bohaprázdní tyranové došli ke mlýnu stojícímu v lesním údolí nedaleko města Petrohradu v Rusku . . .*“ Je to však zjav veľmi ojedinelý (zrejme vznikol vplyvom nemeckého „Bänkelsang“), takže môžeme bezpečne tvrdiť, že v jarmočných výtlačkoch tohto druhu u nás je len pieseň hlavným a jediným predmetom kúpy a predaja.

Túto spevnosť pochopili tvorcovia a rozširovatelia jarmočných piesní a využili ju predovšetkým na propagačné účely. Isteže viac dojmú a upútajú verše spievané, prípadne ešte sprevádzané nejakým hudobným nástrojom ako len recitované. Najmä vtedy upúťali, keď sa spievali na všeobecne známou melódiu. A to je pre jarmočnú pieseň typické, že preberá nápevy, ktoré jej práve vyhovujú z iných známych ľudových i umelých, svetských i duchovných piesní. Text a melódia netvorí však jednoliaty celok ako v ľudovej piesni, nie sú rovnocenné. Hlavný je tu text, lebo len ten sa predáva. Melódia, kým nie je text piesne predaný, je vlastne len reklamou. Len keď jarmočnú pieseň spievajú ľudia, ktorí ju kúpili, stáva sa v pravom zmysle slova piesňou, kde nápev má rovnako dôležité miesto ako text. Kým však text tej istej piesne menej podlieha zmenám, lebo je viazaný tlačou, nápev sa mení veľmi rýchlo podľa krajových aj individuálnych záľub a znalostí.

Text jarmočných piesní má väčšinou charakter oznamovací. Piesňou oboznamuje spevák poslucháčstvo s nejakou zaujímavou udalosťou. Jarmočné piesne nemajú teda ráz kolektívneho spevu, hoci, ako sme zistili na výskume v Skalici, spievali ich niekedy aj spoločne, napr. dievčatá pri šití. Sú to väčšinou, ako nám texty dosvedčujú, piesne jednotlivca, určené poslucháčstvu:

*Poslyste Panny také Mládenci
Co se gest stalo w městě Gimnicy . . .*¹⁵

Alebo:

*Mládency, panny společně
Přigměte ode mne wděčně
Upřímné napomínání:
Wasse ctnostné milování
Ať není zrušené,
Neb bude odměněné.*¹⁶

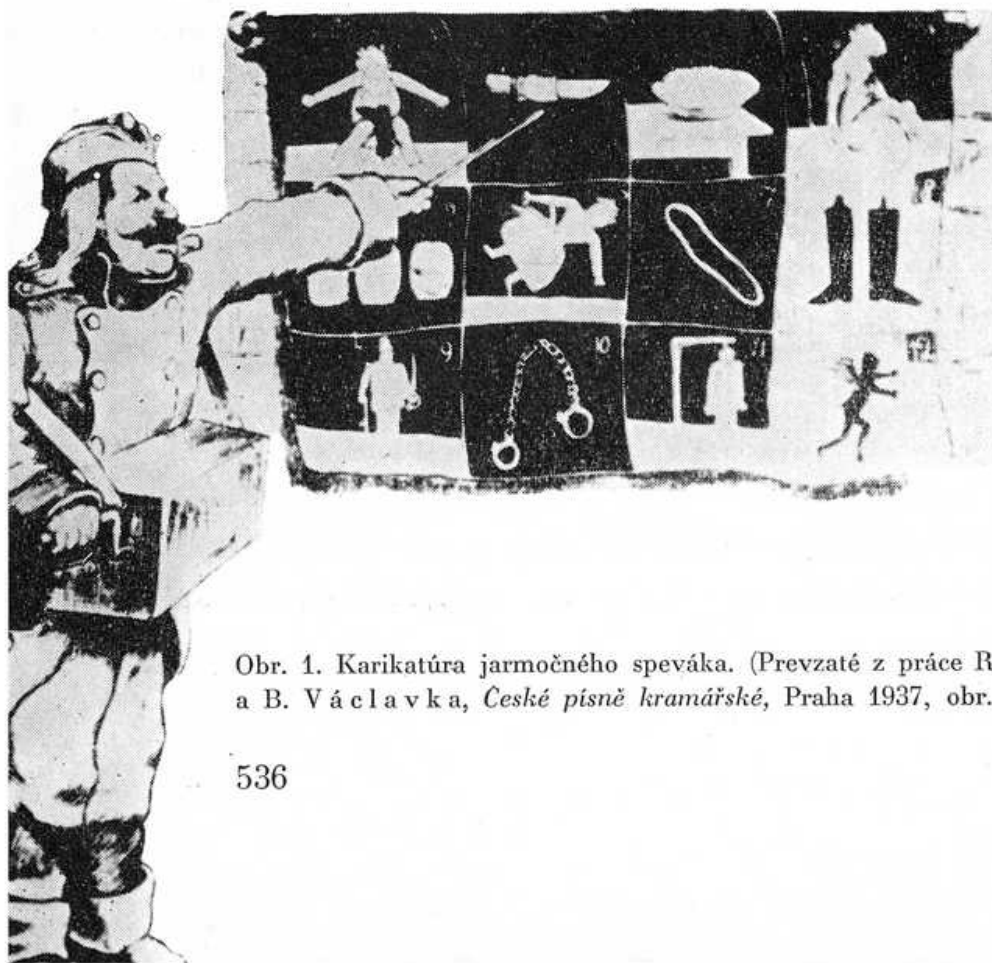
Keď hľadáme hlbšie v minulosti, na čo asi tento štýl jarmočných piesní mohol nadväzovať, vidíme, že znamená pravdepodobne pokračovanie tradície igricov,

¹⁵ *Nowá Pjseň wssem bohatým rodičům na světlo wydaná.* W Skalici u dědičů J. Škarnicla 1878.

¹⁶ *Odměna za wěrnau lásku, W pjseň uwedená, a wssem milownjkům zpjwání na světlo wydaná.* W Skalici u Jozefa Škarnicla 1877.

potulných pevcov a hudobníkov dôb raného feudalizmu. Oni tak isto ako jarmoční speváci putovali po hradoch a mestách, ospevovali historické udalosti a slávne osobnosti skutočné aj vymyslené a za svoj spev dostali peňažnú alebo naturálnu odmenu. Ich piesne mali akiste tiež ráz veršovaného rozprávania, veď boli práve tak ako jarmočné piesne určené poslucháčstvu. Tieto piesne dostali svojich nasledovníkov v slovenských historických spevoch na jednej strane a v jarmočných piesňach na strane druhej. Historické spevy nadväzovali na ne rozprávačským opisným štýlom a historickou tematikou. Jarmočné piesne majú s piesňami igrícov a potulných spevákov spoločné aj to, že boli pre svojich rozširovateľov zamestnaním, že ich rozširovaním a možno aj skladaním si zarábali na živobytie. Kontinuita jarmočných piesní so spevmi igrícov sa odráža hlavne v spôsobe podania, v štýle piesní, v spôsobe rozširovania — teda najmä vo formálnych znakoch jarmočných piesní.

Jarmočné piesne však nadobúdajú svojské črty tým, že sa pevne zväzujú s výtvarným umením novšej doby — s tlačou. Tak ako sa kníhtlač šírila z Nemecka po celej Európe, šírila sa odtiaľ pravdepodobne aj jarmočná pieseň alebo vlastne jej vonkajšie znaky, ktoré sú medzinárodné: tlač piesne, jej predaj a spojenie piesne s dramatickým prejavom. V každej krajine, teda aj u nás sa jarmočná pieseň prispôsobuje domácim podmienkam a požiadavkám, nadväzuje na domáce tradície a čerpá predovšetkým z domácich udalostí (hoci ani preklady cudzojazyčných výtlačkov alebo ohlas udalostí v zahraničí nie sú zriedkavosťou). Avšak tlač piesne patrí medzi základné a podstatné znaky a nechýba nikde a nikdy.

Obr. 1. Karikatúra jarmočného speváka. (Prevzaté z práce R. Smetanu a B. Václavka, *České písně kramářské*, Praha 1937, obr. I.)

Všimnime si teraz ďalšiu charakteristickú črtu jarmočných piesní: spojenia piesne so znázorňovaním jej deja na obrázkoch. Je to prvok používaný len reklamne a v ďalších fázach existencie jarmočných piesní sa stráca, no predaj piesní si bez neho skoro nevieme predstaviť (obr. 1).

Spojenie piesne s dramatickým prejavom je veľmi starého dáta. Spojené sú s tým už počiatkové obrady našich predkov v dávnej minulosti. Dokazujú to obrady niektorých zaostalých divošských kmeňov a nakoniec aj pozostatky takýchto magických úkonov v rodinných a výročných zvykoch, ktoré môžeme na Slovensku nájsť dodnes (omilienci, vynášanie Moreny, svadobné zvykoslovie atď.). Dramatický prejav nájdeme aj u rozprávačov ľudových rozprávok, ktorí menia hlas aj mimiku, smejú sa a plačú — čiže predstavujú všetko to, o čom rozprávajú.

Tradícia dramatického spevu, o ktorej teraz hovoríme, prejavuje sa navonok ináč ako mimikou a gestom alebo tanečnou pantomímou. Je to spev s obrazovým sprievodom, o ktorom u nás nemáme nijakých správ. Niektorí bádatelia ho dávajú do súvisu s podobnou tradíciou v Indii, Perzii, Číne a iných východných krajinách, dokázanou už v dobe Budhovej, kde na trhoch i po domoch spievali alebo rozprávali potulní umelci rôzne príbehy, zväčša s náboženským obsahom a dokresľovali ich ukazovaním obrazov.¹⁷ Cesty, ktorými sa táto tradícia dostala až k nám, sú rôznorodé. Iste však dramatický prejav v slovenskom ľudovom zvykosloví a rozprávačskom umení, ktorý tejto tradícii vychádzal v ústrety, veľmi pomohol jej rozšíreniu na našom území. Možno toto spojenie s obrazovým dramatickým prejavom nebolo hneď od počiatku bytia jarmočnej piesne, ale až neskôr. Možno si jarmoční speváci časom uvedomili, že ak sa ich tovar má dobre a rýchlo predávať, potrebuje reklamu. Poznali, že dramatický výklad piesne, básne a vôbec slova viac pôsobí na ľudí ako slovo samé. Zaujme nielen uši, ale aj oči — dáva teda lepší predpoklad pre upútanie pozornosti a pre vzbudenie predstavivosti. Odtiaľ je už len skok k záujmu o pieseň alebo o udalosť opísanú v piesni. Tak sa možno z jednoduchých reklamných kresieb vyvinula ku každej piesni celá séria obrázkov umiestených na tabuli vedľa seba, ktoré postupne znázorňovali dej piesne. Teda starodávna tradícia, ktorá prišla do Európy z východných krajín, spojila sa s dramatickou tradíciou domácou i s obchodníckou podnikavosťou európskych kníhtlačiarov a priekupníkov a vznikla táto zaujímavá črta jarmočných piesní, tento svojrázny spôsob ich reklamy. Pieseň bola zviazaná s obrazmi len po moment predaja. Ich funkciou bolo upútať pozornosť, vyvolať v divákovi nejakú citovú odozvu, a tým vzbudiť v ňom záujem o kúpu piesne. Obrázky teda, tak isto ako nápev piesne, pokiaľ ho používal jarmočný spevák, slúžili na propagáciu piesne — ako návnada.

¹⁷ Georg Jacob, *Zur Geschichte des Bänkelsangs*. *Litterae Orientales*, Heft 41, Januar 1930, 3—15.

Pokúsili sme sa tu rozobrať príznačné črty jarmočných piesní a zistiť, s akými tradíciami sú spojené. Črty, ktoré sme tu spomínali, sú väčšinou spoločné pre jarmočné piesne všetkých krajín, kde sa vyskytovali. Každý národ k nim však pridal čosi svojského. Napr. v Čechách veľká obľuba a rôznorodosť ľudového spevu zapríčinila rozšírenie obsahovej náplne jarmočných piesní.¹⁸ Nevznikali tam len piesne novinového charakteru, neopisovali len vraždy, nešťastia a iné hrôzyplné udalosti (obr. 2). Dotýkali sa aj aktuálnych politických udalostí, reagovali na vlastenecké hnutie, boli tam aj piesne satirické, ľúbostné a iné. Na Slovensku majú jarmočné piesne asi takú podobu a obsahovú náplň ako v Čechách. Je to nielen z toho dôvodu, že česká jarmočná pieseň po celý čas veľmi vplývala na slovenskú. Ale aj situácia v ľudovom speve, ktorý jarmočnej piesni vychádzal v ústrety, má veľa spoločných črt. Slovenské tlačiarne pretláčali mnoho jarmočných piesní českých, ale nie všetky bez výberu. Preberajú najmä tie piesne, ktoré sú slovenskému ľudu obsahom blízke: piesne lyrické, baladické, žartovné a pod. Piesne vlastenecké a politické, ktoré sa dotýkali priamo udalostí českého národa, sú u nás zriedkavé. Taktiež sme zatiaľ nenašli jarmočné piesne o politických udalostiach a nacionálnom hnutí na Slovensku v polovici minulého storočia.

Postupom času sa teda vytvárala jarmočná pieseň, akú poznalo Slovensko ešte nedávno. Bola produktom obchodného podnikania a zjednocovala v sebe rozličné tradície domáce, aj inonárodné a menila svoj charakter podľa požiadaviek ľudu a národa, ktorému slúžila. Nebola zábavou vyšších vrstiev, bola to literatúra lacná a ľudová v zmysle triednom. Bola jednou z mála kultúrnych zábav, prístupných chudobnejšiemu obyvateľstvu mesta i dediny. Spočiatku práve pre svoju tlačenú podobu bola jarmočná pieseň prístupná len užšiemu okruhu ľudí, znalých čítania. No v druhej polovici 18. a v 19. stor. sa už gramotnosť šírila aj medzi obyvateľstvom miest a dedín z chudobnejších vrstiev a s ňou sa tam dostávala aj jarmočná pieseň. Preto jarmočné piesne 18.—19. stor. si vyberali také námety a zasadzovali ich do takého prostredia, aké bolo blízke týmto ich konzumentom. Vystupuje tu síce aj hrabě, gróf, alebo udalosť sa stala „v krásnom zámku“ a pod. Ale zväčša sa dej odohráva v lese, v záhrade, na lúke, v dedine, predstavujú sa tu Pepíčkovia, Aničky, vojaci, poľovníci, pastieri, remeselníci atď. A piesňová tvorba ľudová sama najlepšie dosvedčuje, nakoľko poznali jej tvorcovia jarmočnú pieseň, či ju považovali za blízku a nakoľko na ich tvorbu vplývala.

Pieseň jarmočná a ľudová

Keďže účelom tejto práce je zistiť funkciu jarmočnej piesne v kultúre nášho národa, nebudeme sa natoľko zaoberať vplyvmi piesní ľudových na jarmočné.

¹⁸ Smetana, Václavěk, c. d., 14.

Nejnovější píseň

o jedné

Nezdarné dcery

která tři leta mezi raubíři žila, pak svoji matku
ostrým mečem zavažditi chtěla, ale sama skrze
ten jistý meč zahynula.

V Uh. Skaliči.

Tiskem a nákladem Josefa Teslika.

Obr. 2. Titulný list jarmočnej piesne z posledných rokov minulého storočia.

Jarmoční skladatelia a kníhtlačiari zaraďovali medzi jarmočné piesne a používali pri ich tvorbe všetko, čo mali poruke, čo vyhovovalo ich individuálnemu vkusu, a o čom si mysleli, že by sa páčilo a šlo na odbyt. Nezáležalo na tom, či im bola vzorom pieseň umelá, či ľudová, alebo dokonca iná jarmočná pieseň. Niektorí jarmoční skladatelia mali ozajstné umelecké ambície, mnohí boli však aj takí, ktorí si týmto preberaním jednoducho uľahčovali a skracovali robotu. Nedá sa poprieť, že práve ľudové prvky, alebo, lepšie povedané, spôsoby umeleckého zobrazenia vlastnej ľudovej piesni pôsobia v jarmočnej piesni osviežujúco a celkovej umeleckej hodnote piesne len pridávajú. Svojou prostotou a účinnosťou osviežujú vyumelkovaný, niekedy krikľavý a niekedy zas stroho opisný štýl jarmočných piesní.

Napr. niekoľkokrát v rozličných obmenách nachádza sa v ľudostných jarmočných piesňach motív o lístku, ktorý milej alebo milému prinesie nejaký vták. Niektorá jarmočná pieseň preberá len motív a podáva ho v svojskej podobe:

*Přes Morawu letj malj ptáček,
Geho gméno gest malj slawjček,
On nese psánj w něm pozdrawenj,
Pustil ho Nanynce na stoleček
Kdyžto byla w truchliwém myšlenj . . .¹⁹*

Iné zasa preberajú tento motív v plnom alebo len v málo pozmenenom znení z ľudovej piesne:

*Přiletěl ptáček z cyzy kraginy,
přines mne psanj, w něm pozdrawenj . . .²⁰*

Alebo:

*Wyletel orel s krásnými hlavy,
On zaletěl k mogj mileg až do Ostrawy.
W gehu zobáku nesl si psanj
Mogj ze wssech negmilegssj zlatem napsanj.
Položil gj ho na stoleček
Tam kde ona wyssjwala zlatem ssáteček.*

Po celom Slovensku známa a v mnohých piesňových zbierkach uvádzaná je pieseň „Mamko, ožením sa . . .“, ktorá je rozhovorom medzi synom, čo sa chce oženiť, a matkou, ktorá ho od toho odrádza, nachádzajúc stále nové chyby na neveste. Formu tejto ľudovej piesne prevzala jarmočná pieseň „Má matičko, ožením se . . .“²¹ Matka tu však používa celkom iné argumenty pri prehováraní

¹⁹ *Stará Pjseň pro Mládenci a Panny.* W Skalici u děd. J. Škarnicla 1886. *Letěgj husi k polednj straně . . .*

²⁰ *Pjseň pro mládence a Panny.* W Skalici u J. Škarnicla 1877. *Když gsem ssel gednau k pannence mogj . . .*

²¹ *Nowá Pjseň mládencům a pannám.* W Skalici u dědičů J. Škarnicla 1886. *Má matičko, ožením se . . .*

syna ako v ľudovej piesni. Jarmočná pieseň obsahuje aj veľa cudzích slov (wykler, kafe, tunika, sslajer . . .) a má príznačný záver:

*Tuto písničku zawírám
Wás mládenci napominám
Byste ze mne příklad wzali
A holky nemilovali . . .*

Jarmočná pieseň tu teda nadväzuje na podobnú ľudovú pieseň len námetom, formou dialógu matky a syna a opakovaním oslovenia „má matičko“ — a „můj synáčku“ na začiatku veršov.

Podobných prevzatých foriem a motívov nachádzame v jarmočných piesňach viac. Niektoré sú zas skoro úplným prepisom ľudovej piesne, napr. „*Žeň sa, ssohag, žeň sa, keď sa máš ženiti . . .*“²² „*Kaulelo se, kaulelo, čerwené gabljčko . . .*“²³ a pod. Najviac však pôsobil ľudový spev na jarmočnú piesňovú tvorbu tým, že ju prinútil, ako sme to už spomínali, aby sa nevenovala len novinkovým udalostiam, ale aj lyrike, satire atď.

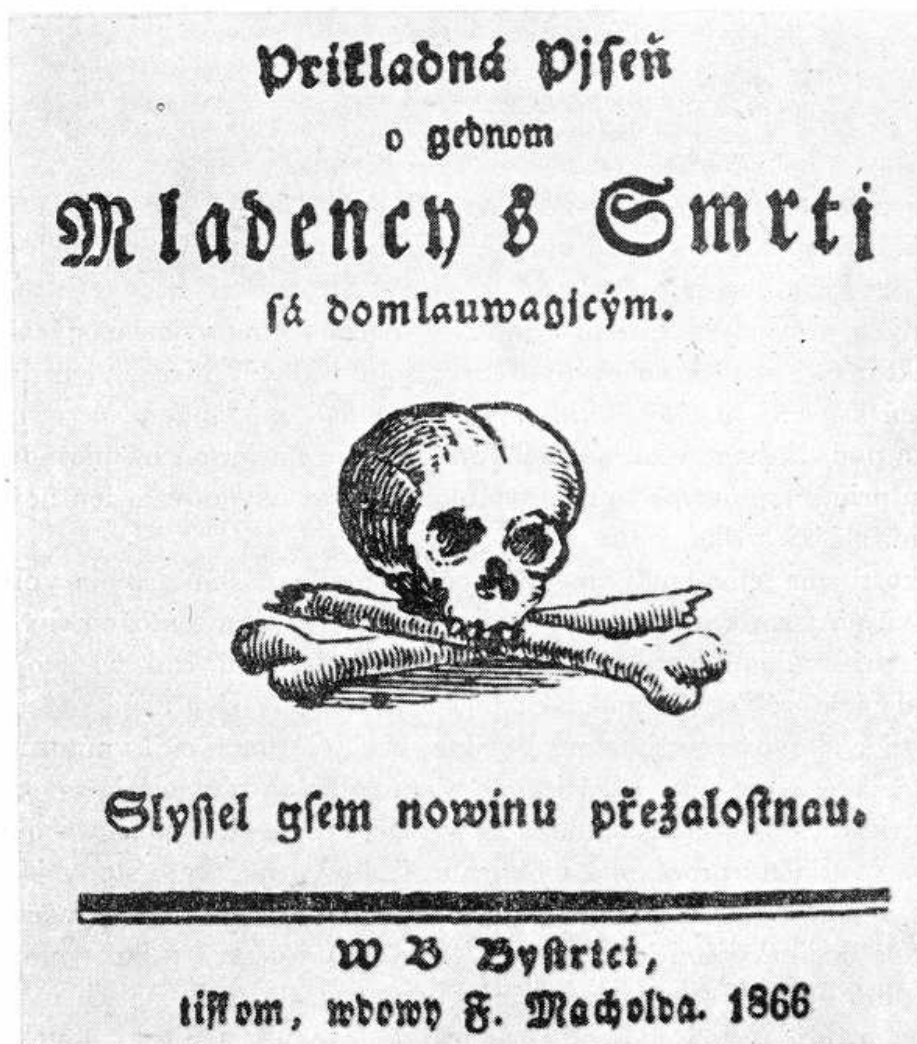
V krátkosti sme spomenuli smery, ktorými podľa nášho zistenia vplývala ľudová pieseň na jarmočnú. Miesto a úlohu jarmočnej piesne možno si však lepšie uvedomiť pri skúmaní opačného smeru pôsobenia. Veď ľud vo svojej tvorbe nepreberal niektoré črty jarmočných piesní preto, aby si uľahčil prácu. Ľudová pieseň je viac citovou záležitosťou. Vznikla, keď jej tvorca cítil vnútornú potrebu vyjadriť nejaké svoje city a zážitky a v podobných situáciách sa spievala aj naďalej, pričom každé nové podanie ju v niečom zmenilo, cibrilo a obrusovalo. To, že tento variačný proces dal niektorým ľudovým piesňam stopy jarmočných piesní, ba že sa do tohto kolobehu dostávajú aj niektoré celé jarmočné piesne, znamená, že dedinský ľud ich dosť veľké množstvo poznal a bol s nimi v styku pomerne dlhú dobu. Takto sa jarmočné piesne natoľko vžili, že ich metódy, štýl a obsahová náplň neboli ľudu ničím cudzím. Naopak, dedinský kolektív si ich osvojil natoľko, že tvorcovia a speváci ľudových piesní používajú vo svojich výtvoroch s úplnou samozrejmosťou niektoré metódy jarmočných piesní. Tak isto samozrejme sa tradujú a vo variačnom procese menia jarmočné piesne, len čo sa zbavili spojenia s tlačou, takže ich postupom času podávajú zberateľom ako pravé ľudové piesne.

Napr. v zbierkach ľudových piesní stretáme sa s piesňou, ktorá je určite neľudového pôvodu a keďže jestvovala aj ako pieseň jarmočná, dá sa predpokladať, že prešla do ľudového spevu práve týmto prostredníctvom. Je to pieseň s incipitom „*Slyšel jsem novinu přežalostnou . . .*“ (obr. 3.) Opisuje rozhovor

²² *Swětská pjeň Mládencům a pannám k potěssenj wydaná.* W Skalici u děd. J. Škarnicla 1878.

²³ *Nowá Pjeň Mládencům a Pannám k potěssenj wydaná.* W Skalici u J. Šarnicla 1877.

mládenca so smrťou, ktorá prišla preňho. Smrť sa ponúka mládenkovi za nevestu. Mládenec sa vyhovára, že je ešte mladý, že nezohnal kuchárku ani muziku na

Obr. 3. Typická baroková pieseň o svetskej márnosti. (Prevzaté z knihy Dr. B. Bálena, *Banskobystrické púťové tlačé*. Martin 1947, príloha XVII.)

sobáš, ale smrť mu vraví, že ona to všetko zaobstará. Tak mládenec nakoniec rezignovane prehlási:

„Ach widjm, že gest to poslednj marš,
Ze mne wjce žádný respekt nedáš!
Spořádám swědomj, s tebau pugdu,
Tak swetské marnosti statně ugdu.“²⁴

Je to pieseň barokového štýlu, cudzia ľudovej tvorbe, s nevyhnutným záverom o márnosti svetskej. A predsa, ako sa zdá, veľa sa spievala a tradovala. Porov-

²⁴ *Príkladná pieseň o gednom mladency s Smrti se domlauwagjcým*. W Skalici u dědiču J. Škarniela 1878.

najme aspoň časť tejto jarmočnej piesne so zápismi z Gombáša (okr. Ružomberok)²⁵ a zo Žibritova (okr. B. Štiavnica).²⁶ Najprv text jarmočnej piesne:

1.	2.
<i>Slyssel gsem nowinu přežalostnau, Že přigde ke mne smrt na námluwu, Ale nenamluwj, gá gi sklamám: Když bude mjt dogjt, gá se schowám.</i>	<i>Dobrý den mládenče! Gá gdu k tobě! Gá gsem se starala, nagduli tě: Gá gdu nynj k tobě na námluvu, Gábych byla ráda newěstau twau.</i>

Časť variantu z Gombáša znie:

Ml. *Slyšel sem novinu přežalostnú
že přide ko mne smrt na námluvu
ona mne namluví, já ju sklamám,
když bude mat duojty, ja se skovám.*
S. *Dobrý den mládenče ch tebe idú
na námluvu
ja bych byla rada nevestú tvú.*

Ako vidíme, tieto dva texty sa nijako podstatne od seba neodlišujú, len druhý je poslovenčený a nárečove prispôsobený. Medzery v druhej strofe spôsobila asi len zábudlivosť podávateľa, lebo v ostatnom sa aj táto strofa zhoduje. Ďalšie pokračovanie piesne, zapísanej v Gombáši, je pomerne verným prepisom jarmočnej piesne, čo znamená, že variačný proces na ňu nepôsobil ešte dosť dlho. Sú tam len celkom malé odchýlky od jarmočnej piesne: spomína sa kuchárka miesto kuchára, miesto „Rektor i kantoři hosté budau / Requiem eternam zpjwat budau“ vidíme „svadobný tatiček pater bude, oremus, / tememu spívat bude“, a je skrátaná o poslednú strofu.

Porovnajme to teraz so zápisom zo Žibritova:

1. <i>Počuy som novinu přežalostnú že má přit smrt ku mñe na námluvu ja sa jej ñebojím ja hu sklamám keď bude mat přit ja sa skovám.</i>	2. <i>Dobrý deň mládenče, čo mislíte ja som se starela najdu-li te čo bi si ti tajšou cez celí rok a ja ta dohoním na jedon grok.</i>
3. <i>Čo bi si ti išieu ve dñe (v) noci a ja ta dohoním o pounoci přišla son ja k tebe na námluvu rada bi ja bola ñevestú tvú.</i>	

Tento zápis sa už nepridŕža presne jarmočnej piesne. Vsúva do nej štyri nové verše, ktoré patria ku spoločným miestam ľudových piesní. Vynecháva verše

²⁵ Zapisala Mária Kolecsányi r. 1938. Archív NÚ SAV č. 45.

²⁶ Zbierka Marty Havlújovej z r. 1937. Archív NÚ SAV č. 24.

a výrazy, ktoré sú v jarmočnej piesni vyumelkované a zbytočné. Nezmenená ostáva vlastne len prvá a posledná strofa jarmočnej piesne. Pieseň je takto síce kratšia, ale zároveň ucelenejšia, prostejšia a účinnejšia.

Celkom voľne spracovaná je táto téma vo variante z Detvy.²⁷ Tu už smrť neprichádza ako nevesta, len ako ukrutná smrť, čo „nemá nosa / len zubi veľikie, / v ruki kosa“. Keď jej chce človek utiecť, smrť mu pripomína:

<i>Bláznivý človeče</i>	<i>Ty pôjdeš na koni</i>
<i>rozpomeň sa,</i>	<i>a ja peši,</i>
<i>kde budeš utekať,</i>	<i>ešte mi neujdeš</i>
<i>dohoním ťa.</i>	<i>spod nebesi.</i>

*Ty pôjdeš na koni
na celý rok
a ja ťa dohoním
na jeden krok.*

S jarmočnou piesňou má tento variant spoločnú len základnú tému. Jej spracovanie je však, ako sme videli aj na uvedenom úryvku, odlišné. Základná dejová osnova síce ostáva: smrť navštívi mládenca, ten jej chce ujsť, ale smrť ho presvedčí, že jej nikto neujde. V tomto variante však už nenachádzame zobrazenie smrti ako nevesty a umretia ako svadby, hoci predošlé dva varianty ho uvádzajú. Tento zápis svedčí, nakoľko až môže pozmeniť nejakú pieseň variačný proces ľudového spevu. Práve pre túto možnosť porovnávania variantov s originálom má jarmočná pieseň pre folkloristiku neobyčajný význam.

Podobne ako doteraz uvádzaná pieseň nachádza sa v zbierkach ľudových piesní aj jarmočná pieseň *W Lužičku owčák něgaký*,²⁸ ktorá z neporozumenia českého slova dostala napr. v Rišnovciach podobu „Lužica, ovčák nejaký . . .“²⁹ (obr. 4), alebo jarmočná pieseň s incipitom „*Ach, gá zagjčk nesšťastný*“³⁰ a iné. Keby sme hľadali tento zjav ďalej v teréne a vo všetkých starších i novších piesňových zbierkach, iste by sa nám jeho výskyt podstatne rozšíril.

Piesňovou oblasťou, na ktorú mala jarmočná pieseň najväčší vplyv, sú slovenské ľudové balady. Je zaujímavé sledovať, kde, ako a kedy sa tieto vplyvy v baladickéj tvorbe slovenského ľudu objavujú. Nebadáme ich totiž na baladách starších, napr. na baladách z čias tureckých. Ako sa stalo, že hoci jarmočná pieseň už vtedy u nás pravdepodobne jestvovala, hoci pôsobila na historické spevy tých čias, ľudová tvorba vtedajšia, najmä baladická, zostala nedotknutá?

²⁷ J. Horák, *Slovenské ľudové balady*, Bratislava 1956, 403.

²⁸ *Historická píseň o jednom hluchonemém owčáčkowi*. Tiskem Jos. Th. Reissa w Lewoči.

²⁹ Zbierka Anny Dianovskej z r. 1931, Archív NÚ SAV.

³⁰ *Nařjkánj zagjčka na swug nesšťastný los*. W Skalici u Josefa Škarnicla 1877.

Historická píseň

o jednomu

hluchonemém ovčáčkovi.

W Lužicku ovčák nejaký,
Byl s manželkou rádne sňatý,
A měl synáčka jednoho,
Od narození němého.

Ten kdýž byl w letech desíti,
Počal si takto mysliti:
„Wssecken lid modli se k Bohu,
Zá pak mluwiti nemohu.“

Nekonal pak jiné práce,
Ten toliko pásł owce,
Byl srdce welmi dobrého,
A života pobožného.

Když stádo své na pastvu hnál,
A dvě hole si sebou wzał;
Z nich w způsob kříže swatého
Křísta ukřížowaného.

68.

Obr. 4. Titulný list jarmočnéj píesne z tlačiarnie Jos. Th. Reissa v Levoči.

Bolo to, ako sme už hovorili, asi zapríčinené tým, že jarmočná pieseň bola prístupná len ľuďom gramotným. A teda až keď nastali vhodné ekonomické, historické a kultúrne podmienky, dostala sa aj medzi masy dedinského poddanského ľudu. Ani potom však nevplývala na ľudovú tvorbu okamžite, ale až po dlhšom čase svojho pôsobenia v ľudovom dedinskom prostredí. Balady z čias tureckých, aj mnohé ďalšie tematické skupiny balád boli už v tom čase v podstate uzavreté, variačným procesom aspoň v základe dotvorené, preto vplyv jarmočných piesní pôsobil na baladickú tvorbu novšiu. Túto tvorbu však ovplyvnila tak dôkladne, že sa vyhranila celkom samostatná skupina slovenských ľudových balád.

Táto skupina sa oddeľuje od ostatných balád predovšetkým svojou tematikou. Sú to piesne o najrôznejších miestnych nešťastných udalostiach, o tom, že „... zabil Janík manželku / pre druhú frajerku ...“, „... privalila hlinka Janka od infanterie ...“, „... skočela Zuzanka, skočela do studne ...“, „... zvedol Janko Marišku ...“ atď. atď. Táto tematika je zrejme odrazom jarmočných piesní o podobných nešťastiach. Možno povedať, že jarmočná pieseň podnietila tvorcov ľudových balád, obrátila ich záujem aj na túto tematiku a takto nesporne obohatila slovenskú baladickú tvorbu ľudovú.

Balady tejto skupiny sú zväčša menšieho rozsahu, vyjadrujú sa úsporne a jednoducho a prostý fakt nešťastia je doplnený len jedným-dvoma motívmi, ktoré nešťastie vysvetľujú, alebo ukazujú jeho dôsledky a pokračovanie. Majú teda trochu inú stavbu ako balady z tureckých čias alebo iné staršie balady. Sú stručnejšie, majú menej básnických ozdôb, nespomaľujú dej opakovaním alebo gradáciou do troch. Táto jednoduchosť nie je baladám nijako na škodu. Sú to ucelené umelecké výtvary, ktoré najsilnejšie pôsobia práve svojou prostotou a hutnosťou.

Jarmočná pieseň, ktorá dala tejto skupine obsahovú náplň, dala jej aj niektoré svoje formálne znaky. Veď začiatok toľkých balád „*Čo sa stalo nové ...*“ možno iste pričítať jej vplyvu, tak isto aj obmeny tohto incipitu, ako: „*Čo sa stalo v noci ...*“, alebo „*Stala sa v Tisovci, stala sa novina ...*“ atď. A začiatky: „*Očujzte, vy, radní páni, mávo, / čo se u nás tejto noci stavo ...*“³¹ alebo: „*Počúvajte moji ľudia málo, / čo sa stalo (v) Hornej Krupej dávno ...*“³² svedčia už o vplyve jarmočných piesní celkom zreteľne.

S jarmočnou piesňou majú tieto balady spoločné aj presné určenie miesta nešťastia. Niekde síce nachádzame len, že sa niečo stalo „v richtárovom dvore“, „v susedovom dvore, alebo jednoducho „u nás“. Inde sa však dozvieme, že sa udalosť odohrala „v Žiline pri bráne“, „v pazovskom hostinci“, „v Gajari, f tem domečku na kraji“, „pod cáhnofskú farú“ atď. Niektoré balady dokonca pomenúvajú aj zúčastnené osoby celým menom: „*Zuza Lukášovie muža si zabila ...*“,

³¹ K. Medvecký, *Sto slovenských ľudových balád*, Bratislava 1923, 97.

³² Tamže, 97.

„*Joženku Turečku porúbali v huavu . . .*“ atď. To už zrejme pripomína jarmočné piesne, ktoré si presné určenie miesta nešťastia nikdy neodpustia (napr. „*Poslechněte lidé málo, co se w Daubrawicy stalo . . .*“³³

Mravoučné závery jarmočných piesní sú v baladách zriedkavejšie. Väčšinou majú formu:

*S toho si rodičia, s toho príklad berte:
keď sa dvaja ľúbia, nikdy nezbraňujte.*³⁴

Alebo:

*Ach, ľudze, preľudze
na mne še kajajce,
chto še rado vodzi
pobrac še jim dajce.*³⁵

Baladám je väčšinou cudzie duplikovanie poučenia, ktoré vyplýva z obsahu. Začiatky jarmočných piesní, ktoré v baladách nachádzame, im neuberajú na pôsobivosti, nie sú tam zbytočným ani rušivým prvkom. Vedia stručne a jasne vytvoriť atmosféru, ujasniť situáciu a sú s baladou jednoliatym celkom. Preto ich v toľkých baladách nachádzame. Kým mravoučné závery jarmočných piesní sa pociťujú v baladách ako čosi pridaného, odstránenie čoho by neublížilo obsahu ani forme balád. Preto sú v baladách, ktoré variačný proces ľudového spevu zbavil zbytočností, tieto mravoučné závery takou zriedkavosťou.

Do tejto skupiny balád sa včlenili aj niektoré baladické jarmočné piesne. Variačný proces ich už síce obrúsil a vylepšil, no predsa svoj pôvod nemôžu celkom zatajiť. Prezradí ich predovšetkým rozsah. Ľudové balady tejto skupiny sú, ako sme už spomínali, krátke, majú zväčša 4–6 strof. Preto hneď medzi nimi vyniknú tie, ktoré sú, ako zvyčajne jarmočné piesne bývajú, aj vyše desaťstrofové. Prezradzajú ich aj niektoré výrazy, ako: milenka, manželka rozmilá, smrť ohavná atď.; nájdeme v nich ešte niektoré čechizmy, ich sloh nie je natoľko prostý ani taký pôsobivý ako v baladách vskutku ľudových. Nemôžu sa celkom zbaviť stôp opisnosti jarmočných piesní.

J. Horák, ktorý sa pri svojom výbere balád³⁶ riadil predovšetkým zásadami estetickými, tieto zľudovené jarmočné piesne neuvádza, hoci v Medveckého zbierke spred tridsiatich rokov sa už nachádzali. Myslím však, že jarmočné piesne, pokiaľ skutočne zľudovali (a Medveckého varianty ukazujú, že to tak bolo),³⁷ nemožno spomedzi balád vynímať, pretože tak dostaneme celkom neúplný

³³ *Smutná píseň k výstraze Mládencům a Pannám na světlo vydaná.* W Skalicy u Škar-nycla Synů 1858.

³⁴ K. Medvecký, c. d., 49.

³⁵ M. Kolečány, *Slovenské ľudové balady*, Rožňava 1948, 90.

³⁶ J. Horák, c. d.

³⁷ K. Medvecký, c. d., 17, 18, 88, 105.

a skreslený obraz slovenskej ľudovej baladickéj tvorby, ako aj skreslený obraz sily variačného procesu ľudového spevu.

Pre dotvrdenie porovnajme aspoň jednu jarmočnú pieseň s jej ľudovým variantom z Liptova. Jarmočná pieseň uvedená ako *Nowá Pjseň wssem bohatým Rodičům na swětlo wydaná. W Skalici u dědiču J. Škarnicla 1878* rozvážne začína príbeh:

*Poslyyste Panny, také Mládenci
Co se gest stalo w městě Gimnicy,
Tam byl remenař a ten měl syna
Genž gsy namlauval dceru ze mljna
Dceru ze mljna.*

2.

*Byla společná láska přetuhá,
Genž gegj rodiče překážku činj;
Přčinu měli, že on chudobný,
Nemoh přewjšit bohatstwj gegj.
Bohatstwj gegj.*

3.

*Nejwjce matka w tom zbraňowala,
Rač se utopjm! než bych swolila,
Ten pak Remenař gak to uslyssel
Hned se rozhněwal a na wandr ssel;
A na wadr ssel.*

Porovnajme tú istú časť jarmočnej piesne v ľudovom podaní neviazanom tlačou:³⁸

1. Počujte panny, aj vy mládenci,
čo sa stalo v meste Jimnici:
2. Láska spoločná, radi sa mali,
len im rodičia veľmi bránili.
3. Najväčšmi bránil ten starý mlynár:
račej utopiť, nežli privoliť.
4. Keď to remenár, keď to uslyšav
pobrav své šaty a na vandry šiev.

Z dvanástich veršov jarmočnej piesne (nepočítajúc v to opakovania na konci strof) si ľudový variant ponechal len osem. Zbavil sa opisnosti jarmočnej piesne, ktorá hatila rýchly spád a dramatickosť deja. Siahodlhé vysvetľovanie stavovských rozdielov remenára a mlynárskej dcéry ľudový variant zhusťuje do lakonickej, ale tým pôsobivejšej vety: „Láska spoločná, radi sa mali, / len im rodičia veľmi bránili.“ Vidíme tu veľký zmysel pre logičnosť a vystihnutie motívov, ktoré sú skutočnými nositeľmi deja.

³⁸ Tamže, 18.

Nasledujúce verše jarmočnej piesne sa s ľudovým variantom v podstate zhodujú. Jarmočná pieseň:

*Předne zavolal milenku swogi,
Pod mě sprovodit Amante milý!
Pak na té cestě přjsahali
Do dne do roka se shledagj.
Že se shledagj.*

Ľudový variant je poslovenčený, no predsa mu ostali ešte niektoré čečizmy (milenka, sprovodit):

5. *Sebou zavolav milenku svoju:
Pod ma sprovodit na ďalekú cestu.*
6. *A na tej ceste sa shovárali
by sa deň v roku, by sa shľadali.*

Jarmočná pieseň vedie potom remenára až do Triestu. Tam dostal oznámenie od matky svojej milej, že vydala dcéru. Nuž remenár „*hneď sa rozstonaľ, tak pro Agnessku život dokonat.*“ Na to jeho milá —

*Když geg po roku dočkat nemohla,
Šla pod oblohu a zaklínala,
Řka: kdybys ty byl w pekle zavřenyj,
Musyš se wrátit w tom okamženi.*

Ľudový variant vynecháva opis remenárovej cesty, ako aj motív listu o vydaji milej. Dvanásť veršov zužuje do dvojveršia:

*Rvoček čakala a nedočkala,
vyšla pod oblok a zaklínala.*

Vidíme, že pôvodná jarmočná pieseň už nadobúda znaky ľudovej balady, ktorá tiež často zamlčuje niektoré udalosti a preskakuje na také, ktoré dej dramaticky zauzlia alebo urýchlia jeho spád. Tak aj v tomto prípade: milenci sa pri rozlúčke dohodli, že sa o rok stretnú. Keď milý po roku nechodil, Anička vedela, že sa čosi stalo, nuž zaklínala, aby prišiel. Je to celkom logický sled, ktorému vysvetľovanie príčin smrti milého (ako to robí jarmočná pieseň) ku zrozumiteľnosti nie je potrebné. Ľudová balada a tak isto aj rozoberaný variant jarmočnej piesne opisujú konanie osôb, ich vzťahy a subjektívne pocity bez zdĺhavého vysvetľovania.

Podobným spôsobom, ako sme to videli doteraz na ukázkach, menila sa celá táto jarmočná pieseň, ktorej ústne tradovanie zmäkčovalo a obrusovalo kriľavé kontúry. Ústna ľudová tradícia zmenila aj mená účinkujúcich osôb. Nevystupuje

tu už remenár Vilhelm a Agneška — mená slovenskému ľudu cudzie, len remenár bez mena a Anička. Medvecký síce uvádza aj záver iného variantu tejto piesne z Dubovej na Orave,³⁹ kde mená osôb ostávajú nezmenené a aj skoro celý záver

Obr. 5. Titulný list jarmočnej piesne zo Škarniclovej kníhtlačiarne v Skalici. (Prevzaté z cit. diela R. Smetanu a B. Václavka, obr. VII.)

je len poslovenčím záveru jarmočnej piesne. Avšak variant z Liptova, ktorý sme tu rozoberali a porovnávali s pôvodnou jarmočnou piesňou, je pozmenený natoľko, že ho možno už smelo zaradiť do ľudovej baladickej tvorby, pretože sa naň vynaložilo práve toľko tvorivej práce a práve tak zodpovedá názoru a estetickému cíteniu ľudového kolektívu ako ktorákoľvek balada rýdzo ľudová.

³⁹ Tamže, 18.

V Medveckého zbierke nachádzame ešte ďalšie varianty iných jarmočných piesní.⁴⁰ Je zaujímavé pozorovať, že nech sa jarmočná pieseň v ústnom podaní akokoľvek menila, jej začiatok sa menil len veľmi zriedka. Príčiny sú asi v tom, že práve pre svoju rázovitú formu a časté opakovanie v jarmočných piesňach zostal ľuďom tento začiatok v pamäti aj potom, keď pokračovanie piesne už presne neovládali. Veď bolo aj nemožné zapamätať si 15—20 strof niektorej jarmočnej piesne — musela tu vypomôcť tvorivá fantázia jej tradítora.

Domnievame sa, že v počiatkových fázach variačného procesu ľudoví tradítori jarmočnú pieseň predovšetkým prispôbovali jazyku slovenského ľudu toho ktorého kraja. Spočiatku asi celkom mechanicky menením koncoviek (*prežalostnou* — *prežalostnú*) alebo prekladom, pokiaľ bola pieseň napísaná v češtine (*dojit* — *duojty*). Ďalej proces pokračoval vynechávaním cudzích a neľudových slov (amant), potom aj vynechávaním zbytočných častí, spomaľujúcich dej rozvláčnymi opismi. V tom, nakoľko sa jarmočná pieseň v ústnej ľudovej tradícii zbavila tejto opisnosti, nakoľko ju nahradila lyrickými prvkami a nakoľko tým urýchlila dej a urobila ho dramatickejšim, poznávame dĺžku a intenzitu pôsobenia ľudového variačného procesu na jarmočnú pieseň. Pozorujeme tu, ako sa jarmočná pieseň, útvar epický, rozprávačsko-opisný, mení na útvar lyricko-epický, plný vnútorného dramatického napätia.

Na niekoľkých príkladoch sme sa snažili tu ukázať a dokázať vzájomné pôsobenie jarmočnej a ľudovej piesňovej tvorby. Ľudová pieseň, ako sme to v krátkosti načrtli, pôsobila na jarmočnú pieseň troma smermi: jarmočná pieseň preberala z ľudovej niektoré metódy umeleckého zobrazenia, motívy alebo spoločné miesta ľudových piesní. Ďalej preberala niektoré známe a obľúbené ľudové piesne celé alebo len málo pozmenené. Po tretie, ľudová pieseň pôsobila na jarmočnú tvorbu vcelku tým, že ju priviedla k rozšíreniu jej tematického okruhu.

Jarmočná pieseň vplývala najmä na epickú tvorbu ľudovú, zvlášť na baladu. Pravdepodobne jej zásluhou sa vytvorila skupina balád o miestnych nešťastných udalostiach. Po druhé, jarmočná pieseň dala niektorým ľudovým baladám znaky svojej formy (začiatky, závery atď.) A po tretie, niektoré jarmočné piesne sa v ľudovom prostredí vžili natoľko, že sa dostali do neustávajúceho variačného procesu a časom zľudovali.

Keď sledujeme jednotlivé jarmočné piesne, vidíme, že sa vyskytovali v troch podobách. Prvou podobou bola pieseň v podaní jarmočného speváka spojená s obrázkami, ktoré znázorňovali jej dej. Túto podobu mala jarmočná pieseň len do tých čias, kým ju nepredali. Potom si ľudia odnášali so sebou výtlačok piesne, teda len jej text bez obrazov a väčšinou aj bez melódie, o ktorej bývali na výtlačku len povrebné údaje. Toto je druhá podoba jarmočnej piesne. Tretiu podobu

⁴⁰ Pozri pozn. 37.

dostáva vtedy, keď sa odpútava od tlače, žije len v pamäti ľudí a preniká do variačného procesu ústnej ľudovej slovesnosti.

V dnešnej dobe môžeme už sledovať len posledné dve podoby jarmočnej piesne. Prvá zanikla zároveň s predajom jarmočných piesní, s ktorým bola nerozlučne spätá. Jarmočné piesne spoznáваме teda z ich výtlačkov, uložených v múzeách a archívoch, aj u známych i doteraz nám neznámych jednotlivcov. Spoznáваме a porovnáваме ich aj s piesňami, ktoré zakotvili v ľudovom speve. Pri ich čítaní a pri posudzovaní tlačí, jediných hodnoverných dokladov výzoru jarmočných piesní, nemôžeme hľadať umelecký zážitok, aký nám poskytujú napr. piesne ľudové. Jarmočné piesne nemajú dnes význam pre umenie, ale iba pre vedu o umení, nemajú význam folklórny, ale folkloristický.

Ukázalo sa, že ľudové piesne nemožno už vyberať, uverejňovať a spracúvať, ako to bolo donedávna, len podľa estetických kritérií dneška a individuálneho vkusu jednotlivých bádateľov. Treba skúmať ľudový spev v celej jeho šírke, teda všetko, čo ľud spieval a spieva. Aby sme dostali úplný obraz ľudového spevu, nemôžeme zachycovať len trávnicie, piesne zbojnícke a svadobné, ale aj piesne jarmočné, robotnícke a revolučné, aj šlágre, rôzne popevky a kuplety. Každý z týchto pomerne zaznávaných piesňových druhov mal svoje odôvodnenie aj svoj význam v našej národnej kultúre.

Význam jarmočných piesní si uvedomíme najmä pri zisťovaní ich vplyvu na historické spevy 16.—17. stor. a na ľudovú baladickú tvorbu. Boli v čase, keď kraľovala len duchovná a príležitostná poézia, okrem ľudovej tvorby jediným zrozumiteľným a ku svetským veciam sa obracajúcim slovesným umením. Jarmočná pieseň spolu s bábkovým divadlom spôsobila, že jarmoky boli nielen obchodnou, ale aj kultúrnou udalosťou. Jarmočná pieseň spestrovala ťažký a jednotvárný život ľudu. Vnášala do ľudového spevu novú tematiku. Pomocou nej sa na Slovensko dostávali diela českých osvietených básnikov, aj zvesti o niektorých politických a historických udalostiach. Jarmočné piesne boli po dlhý čas jedinou literatúrou nielen ľudu zrozumiteľnou, ale aj cenovo prístupnou.

Pre dnešnú folkloristiku má jarmočná pieseň, práve tak ako všetky zľudovené piesne, význam pre zisťovanie ich vplyvu na ľudovú pieseň a najmä pre možnosti štúdia variačného procesu ústnej ľudovej slovesnosti.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Jahrmarktslieder entsprechen heutzutage nicht mehr den eingebürgerten künstlerischen und ästhetischen Ansprüchen und werden deshalb im allgemeinen unterschätzt. Mögen jedoch gegen die künstlerische Form der Jahrmarktslieder was immer für Vorurteile bestehen, an dem Faktum kann nichts geändert werden, dass das Jahrmarktslied mehr als zwei Jahrhunderte existierte, dass es auf dem ganzen Gebiete der Slowakei bekannt und verbreitet war und dass es deshalb auch seine Rolle und Bedeutung in unserer Volkskultur hatte.

Die ältesten gedruckten Jahrmarktslieder blieben uns nur aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts erhalten. Es kann jedoch vorausgesetzt werden, dass sie auch in der Slowakei schon früher existierten, vielleicht am Ende des 16. und am Anfang des 17. Jahrhunderts. Dies beweisen namentlich die Spuren der Aehnlichkeit mit den historischen Liedern aus dem 16. und 17. Jahrhundert.

Das in der Slowakei herausgegebene Jahrmarktslied knüpft an verschiedene einheimische und internationale Traditionen an. Nach der Art seiner Ueberlieferung, nach dem Stil der Lieder und nach der Art seiner Verbreitung schliesst das Jahrmarktslied an die Tradition der Musikanten und herumfahrenden Sänger des frühzeitigen Feudalismus. Die Vorführung der Liederbegebenheit in Bildern kann in den Ländern des fernen Ostens schon zur Zeit Buddhas vorgefunden werden, von wo aus es wahrscheinlich nach Europa gelangte und somit seine charakteristische Form den Jahrmarktsliedern verlieh. Die Jahrmarktslieder sind eng mit dem Druck verbunden, durch den sie über die tschechischen Länder bis zu uns gelangten. Diesen verschiedenen Traditionen begegnen die grosse Beliebtheit des Gesanges und die Singlust, charakteristisch für die Slowakei und auf solche Weise bildete sich allmählich das Jahrmarktslied, wie wir es noch vor kurzem auf unserem Gebiete kannten.

Dass das Jahrmarktslied während seiner, einige Jahrhunderte dauernden Existenz keine geringe Rolle in unserer Kultur spielte, davon zeugen namentlich die gegenseitigen Einflüsse des Jahrmarkts- und Volksliedes und viele Zeichen einer Aehnlichkeit mit den historischen Liedern. Deshalb hat das Jahrmarktslied für die heutige Folkloristik eine grosse Bedeutung, bestehend in der Möglichkeit einer Feststellung verschiedener Einflüsse auf das Volkslied und in der Möglichkeit eines Studiums des Variationsprozesses der mündlichen Volksbelletristik.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII, 1960. Vychádza štyri razy do roka.

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján

Mjartan, dr. Ján Podolák

Jazyková redaktorka Klára Vloššáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
1960 № 4

Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Боžена Филова и Вера Носальова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang VIII, 1960, Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume VIII, 1960, No 4.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Année VIII, 1960 No 4. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník VIII, 1960, číslo 4. Vychádza štyri razy do roka
Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Toto číslo pripravila dr. Soňa Burlasová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák

Jazyková redaktorka Klára Vloššáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—.

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-15*01435

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma poštový úrad i doručovateľ.